

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 91, GOD. IV, BEOGRAD, UTORAK, 9. MART 2010.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ilić, Tomislav Marković, Saša Čirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 23. marta

MIXER

Piše: Zoran Janić

PUTOPIS SA HODOČAŠĆA

Krležin *Izlet u Rusiju*

U Lenjinovom mauzoleju, u centru Moskve, gde tiho prolaze kolone hodočasnika nove vere, pred balzamovanim truplom Vođe, kraj čijeg staklenog sarkofaga, sa svake strane, stražari po jedan crvenogardejac, Krležina prustovska kontemplacija i unutarnji monolog prestaju, a na njihovo mesto (dešava se to već nakon što ga je prošao prvi šok pri susretu sa sovjetskom stvarnošću) sada dolazi revolucionarni aktivizam i istorijska volja. Njegovo je čitanje sumračnog, podzemnog prostora mauzoleja, smeštenog na dubini od nekih četiri metra pod zemljom, gotovo religiozno, kao sakralnog mesta gde su u toku pripreme za odigravanje novog čuda ukršnuća i gde se sve izvrće u svoju bizarnu suprotnost: revolucija postaje nova religija, a Lenjin njen apostol i propovednik (rođen iz legitimnog braka Marksa i Engelsa). Gardisti kraj prepariranog Lenjinovog tela stoje kao neka vrsta mrtve straže pored Hristovog groba „u noći između Velikog petka na Veliku subotu“, a sam Lenjin, što leži tu kao mrtvac i voštana lutka „čije se nosnice lašte od daha smrti“ prerasta u princip aktiviteta, novog Hrista osloboditelja koji, iako mrtav, „i dalje postojano i tvrdoglavo agitira u interesu svoje partije“. Pri tom je taj aktivni mrtvac, agitator i iskupitelj čovečanstva u getsemanskoj noći moskovskog granitnog mauzoleja uskrsnuo ne kao duh ili golub, već kao delatni princip što leži u osnovama nove vere – kao parola: „... kao parola da samo jedinstvo proletarijata može spasiti svijet od novih katastrofa“. Čitave studije napisane su o tom ambigvitetu ideološkog i umetničkog kod Krleže, i na tu temu nema se zcelo mnogo šta novog reći ni dodati, mada bi, u praktičnom pogledu, možda najbolji savet pri čitanju ovog pisca glasilo:

pravcu su ljudi okretali pogled tragajući za ključevima daljeg toka sveta. Sa periferije građanske civilizacije, one „crne, blatne nesretne provincije“ kakvu je predstavljao Zagreb tog vremena, sa perona „provincijalne stanice austrijske južne željeznice“ Krleža će krenuti na put u daleku, nepoznatu zemlju januara 1925. i o tom putovanju on izveštava lagodno, kao da polazi na izlet: „Uzeo sam bočicu kolonjske vode, najnovije izdanje Vidrićevih pesama sa predgovorom g. Vladimira Lunačka i zaputio se na kolodvor da otputujem u Moskvu“, da bi u toj zemlji ostao sledećih pet meseci, do sredine maja. Vidimo dakle da Krleža sa zgrebačke železničke stanice kreće pravo u srce utopije, nonšalantno kao da je krenuo na odmor u banjske toplice.

Razlozi koji se kriju iza te njegove nonšalantnosti su koliko žanrovski toliko i istorijski; istorijski, jer po Krležinom dubokom uverenju, tamo kuda ga vodi put, u snegom zavejane ravnice Istoka, tamo ga je čekala zora netom probuđenog čovečanstva; žanrovski, jer je *Izlet u Rusiju* modernistička knjiga u najboljem smislu reči, lišena svih onih starinskih ograničenja žanra, sa čijim je okoštanim kanonima i inertnostima Krleža već davno raskrstio: narativ koji teče ispod piščevog pera stoji u znaku fragmentarnosti i bezdomnosti, krećući se najvećim delom između esejistike, traktata i ispovesti i natopljen je do poslednjeg retka onim neodređenim osećanjem egzistencijalnog nemira, teskobe i nepripadnosti ovom svetu što prati modernog pisca kao senka, smeštajući ga u široko bratstvo izgnanika i apatrida. *Izlet u Rusiju* je, u književnom pogledu, daleko ispred svog vremena, reč je o knjizi koja i dan-danas, na jezičkom i formalno-tehničkom planu, može biti uzorom nemalom broju savremenih pisaca. Postavljajući se inverzno prema standardnim produktima žanra, svojom formom ona je još tada, dvadesetih godina prošlog veka, upućivala na neku vrstu nezavršene knjige i otvorenog dela. Naime, putopis se ne okončava piščevim povratkom u Zagreb, već poslednje stranice za mesto radnje imaju još uvek Moskvu; narušena je osnovna formula žanra, u narativnom okviru nedostaje onaj treći, poslednji član tradicionalne putopisne sheme: polazak na put – raznorazne avanture i peripetije glavnog junaka – povratak kući (shema utvrđena još od vremena nastanka

MIXER

Zoran Janić: Putopis sa hodočašća

CEMENT

Saša Čirić: Duboka hibernacija

ŠTRAFTA

Predrag Čudić: Uvod u Mišu Stanisavljevića

VREME SRMTI I RAZONODE

Predrag Lucić: Čuj: Markale! I čuj: Srebrenica!

BULEVAR ZVEZDA

ARSIĆ-BASARA, Svetomir

BLOK BR. V

Rašid: Primeri

KOMEMORACIJA REVOLUCIJE

Žalost je pravo ime za stanje u kojem protiču prvi Krležini dani u Moskvi. Njegov je izveštaj umetnički i faktografski potpuno verodostojan, nemilosrdan i tvrd.

Da li je moguće izraziti i uhvatiti žalost objektivom fotografskog aparata, pita se Krleža, jesu li vizuelni detalji, bez mirisa i zvukova, sposobni da u posmatraču modeluju neki iskren, dubok doživljaj i na to odgovara negativno: „Vi možete snimiti pedeset fotografskih snimaka jednog izvjesnog pogreba, a ni jedan neće odraziti intenziteta što ga rađa miris pogasle voštanice, gnjila aroma leša pod srebrnocnim baldakinom, ili odjek prve grude kad je grunula o dasku sanduka, kao poslednji pozdrav putniku, na odlasku u nepovrat“.

u potpunosti uvek odbaciti sve ono ideološko kod njega, a bez rezerve prihvatiti ono umetničko. Srećna je okolnost što se te dve sfere isključuju i što ih je lako razdvojiti; uostalom, ideološko kod ovog pisca nikad ne zadire u umetničko, moguće je jedino obrnut slučaj.

SUDBINA JEDNOG IZLETA

One godine kada Krleža kreće na put u Rusiju (1925), svet je u svesti običnih ljudi još uveliko bio evrocentričan. Podrazumevalo se da Evropi pripada središnje mesto na velikoj mapi sveta, dok je periferija bila rezervisana za prostrane oblasti dveju ogromnih država, gde je dozrevala klica budućnosti: Sovjetski Savez na širokim marginama istoka i Sjedinjene Države na zapadu; tamo su ležali tasovi buduće sudbine čovečanstva, u tom

epa o Gilgamešu i Odiseje). Ciklus potrage i ispunjenja nije, dakle, do kraja okončan, naratorski subjekt nije još postigao smirenje, nije iscrtao pun krug što bi ukazivao na punoću iskustva radi kojeg je i pošao na putovanje.

Povodom odmeravanja pravog značaja koji će *Izlet u Rusiju* odigrati u formativnim godinama ovog pisca – upravo ta knjiga označiće kraj njegovih mladalačkih lutanja i najavu zrele faze u kojoj nastaju drame i proze glembajevskog ciklusa i *Povratak Filipa Latinovicza* – dovoljno je pratiti crvenu nit hronologije: te iste godine kad je objavljen *Izlet u Rusiju* (1926), Krleža publikuje svoj magistralni esej o Prustu (jedan od najboljih i najvažnijih uopšte koje je ikad napisao), a ubrzo nakon toga i prve beletrističke fragmente Glembajevih, u razmaku ne većem od nekoliko meseci.

Međutim, poput izvesnih dela u slikarstvu, tako isto ima i fotografija koje je dovoljno samo jednom videti pa da ih kasnije više nikad ne zaboravimo. Poznat je primer Žorža Bataja i onih fotografija kineske egzekucije koje mu je poklonio prijatelj, snimaka tzv. „produžene smrti“, gde je osuđeniku odsecan deo po do tela, pošto je prethodno bio izložen jakim dozama opijuma. Te crno-bele fotografije su Bataja proganjale doslovno godinama, do te mere da su, na kraju, našle mesto u njegovoj knjizi *Suze Erosove*.

Ili fotografija poput ove priložene (načinjene na sahrani pesnikinje Ane Ahmatove), koja takođe spada u red onih kakve se ne zaboravljaju. Gest Brodskog, njegova šaka položena preko usta, kojom kao da želi da zatomi svaki krik, glas ili reč (izvor onoga što i njega čini pesnikom!) dovoljno govori po sebi.

kutku i po trepavicama skupljala se dugo, dugo jedna gusta suza, pak je polagano, masna kao glicerina, preko obraza kliznula na papir... Ana Ignjatijevna glasno je zajecala kao dijete“.

TUMAČENJE SLEPOG

Žuto martovsko predvečerje godine 1925. u Moskvi; promiču vlažne i teške pahuljice što se lepe za kosu i obrve uličnih prolaznika, kojih ima u neuobičajeno velikom broju. U ruskoj prestonici sve su ulice i trgovi u znaku golemih ljudskih masa i crvenih barjaka, u znaku kvantiteta i agitacije. Tog je dana umro visoki partijski funkcioner, u ulicama „stupaju beskrajne povorke sindikalnih i političkih organizacija na poslednji poklon mrtvom predsjedniku Sovjeta, a iznad gomila po trgovima i ulicama talasaju se bezbrojne crvene zastave, sa crnim velima razvite visoko“. Krleža ne primećuje mračni oblak straha koji se nadneo nad tom masom, gde se ljudske jedinice osećaju sigurnim isključivo kao deo zajedničkog, kolektivnog organizma. Ljudi dobro znaju da su oni koji ostanu izdvojeni po strani, usamljeni i izolovani, prvi osuđeni da nestanu u ždrele nemani. Kao vrsnom posmatraču, sa darom za detalj i nijansu, Krležino pero hvata prizore iz svakodnevnog života Moskve precizno, sa izuzetnom lakoćom, takoreći u letu – njegovo umetničko oko nikad ne izneverava, ono je neumoljivo kao fotografski objektiv. Dok je u svojstvu reportera Krležin izveštaj uvek savršeno pouzdan – nema tu ni pomena o falsifikovanju stvarnosti ili o kakvom ulepšavanju – dotle na značenjskom i interpretacijskom planu njemu, kao ideološki zastranjenom i politički angažovanom, mnogo štošta promiče. Od tolikog mnoštva scena i detalja iz „zemlje vuko-

CEMENT

Piše: Saša Ćirić

DUBOKA HIBERNACIJA

Nikola Živanović: *Astapovo*, Povelja, Kraljevo, 2009

PESNIK PO SEBI

Astapovo Nikole Živanovića niže kolajnu sve samih pohvala, nudeći se kao pesnički krik sezone. Ipak, uslovna popularnost zasnovana je na instant zaslepljenosti dobronamernih ocenjivača. Živanović je pesnik urbane svakodnevice koji teži efektu paradoksalnih poenti, poet beogradskog miljea sagledanog iz perspektive aporične zatočenosti u betonskim sarkofazima stanova, melički versmaher koji se ne libi da sklizne u patetiku. Iako stihove zaodeva imenima Helderlina, Pitagore ili Spinoze, njegov senzibilitet se kreće u srpskom poker-serklu koji čine Stevan Raičković, Mika Antić, Duško Novaković ili Slobodan Zubanović. Pisati kao da si oduvek bio star, eto gesla srpskih Bendžamina Batona na čelu sa novopečenim biznismenom, „čovjek nije ostrvo“ Božovićem, i starmalo glavinjati ponornim jarugama davno već upokojene tradicije. Otuda reanimacija rime u delu pesama Nikole Živanovića nije ljupka atipičnost i stilska vežba, već retrogradna bizarnost i deklaracija vlastite nemoći. „Ljupko“ i „sentimentalno“ postaju „već viđeno“ i „davno apsolvirano“, pri čemu, zanimljivo, rimovane stihove ne prati poštovanje metrike i stroge versifikacijske sheme.

USPUTNA STANICA SMISLA

Rima, ipak, nije glavni problem *Astapova*. To su banalnost i besmislica, sijamski blizanci značenja većine Živanovićevih pesama u zbirci. U početnoj pesmi zagonetne i jezovite atmosfere, smrt na „Kraju dana“ „ulazi u stanove spavača“ i poput spremačice nalazi zaturene stvari i raspreda neraspredljivo. Ali zašto smrt to čini, zašto bdije nad spavačima i brine se o potpunosti redovnog sastava šahovskih figura na tabli? Pesnik se zadovoljio da zagolica maštu a onda je ostavlja bolno nadraženu. Nije teško glumiti dovitljivog hermeneutičara i graditi velelepne kule smisla na podlozi plošnih stihova; ali suva drenovina je suva pa suva.

„Kraj dana“ je još i ponajbolja pesma ove vrste. Njoj parira završna pesma zbirke, „Spomenik Vojislavu Iliću“, gde su biste u kalemegdanskom parku upoređene sa šahovskim figurama (aha, eto

Čak i najobičnije, najbanalnije fotografije u stanju su pokatkad da deluju na raspoloženje onog ko ih posmatra. U *Izletu u Rusiju* detaljno je opisana epizoda u gradiću na dalekom severu, gde bogati hamburški industrijalac dolazi u posetu deklasiranoj porodici Aleksejevih, s kojima je u godinama pre revolucije, uz dobre trgovinske odnose, gajio i lične, prijateljske veze; iz putne torbe vadi snop velikih kartonskih fotografija na kojima su snimci njegove jednospratne vile kraj jezera, sa ribnjakom, vodoskokom, teniskim terenom i bogato uređenim salonima i pruža ih domaćici, Ani Ignjatijevnoj. Pri pogledu na te slike, urađene obično i zanatski, domaćica koja je i sama do pre nekoliko godina živela u isto takvom ambijentu (sada su spali na jedan sprat od cele negdašnje kuće, nove vlasti rekvirirale su im svu imovinu, a bivši letnjikovac je preuređen u dečji dom), nije mogla da se savlada. „Njen pogled bio je caklen i u lijevom

va i samovara“, (zemlje Gulaga i logora), tog „Šestog, slovenskog kontinenta“ prostrane Rusije, bezmalo filmski reprodukovanih i datih naturalistički, jedna scena se naročito izdvaja. Nalik na platna Hijeronimusa Boša ili Brojgela, taj prizor sa moskovskih ulica nosi u sebi neku apokaliptičnu jezovitost što stoji na ivici grotesknog i košmarnog, no čije simbolično značenje piscu pomenu-tog putopisa kao da potpuno izmiče iz vida.

Izašavši iz tramvaja na bulevar osvetljen zelenkastim svetlom gasnih svetiljki, pod gustim nalemotom snežnih pahulja koje koso padaju nošene jakim vetrom (ljudske prilike tad poprimaju nešto fantomsko i sablasno), Krleža u snežnoj vejavici pred sobom razaznaje komešanje izvoščika, mesara i kolportera, ulični prodavci prodaju „krvavo meso u mokroj novinskoj hartiji“, mašu „tustim ribama“, „ljudi trče preko ulice i nestaju u oblacima magle i snijega“ (rekli smo da Krležino oko sve beleži), da bi se utom iza ugla, sa dna bulevara, iznenada pojavila nekakva ogromna kolona sa crvenim zastavama, krećući se lagano u njegovom pravcu. U toj gomili su neki bradati starci što idu sporo, poštapajući se u hod, s njima su izmešane i neke žene sa decom, koju drže za ruke i dok tako lagano napreduju, kao kakva grupa hodočasnika ili svečana procesija, oni pevaju neke tužne i nerazumljive pesme. Neobično u tom prizoru jeste to što svi idu sporo, nogu pred nogu i nekako čudno zabačene glave, kao da pogledom blude nekud u visinu, u mutno, vetrovito nebo iz kojeg veje sneg, da bi se potom posmatraču sa strane sve objasnilo kad na uzlepršanim barjacima na čelu kolone, na crvenoj tkanini sa zlatnim slovima, ne pročita sledeće: „Da zdravstvuet trud slepih!“

OKO HODOČASNIKA

Pošavši na put sa periferije evropske civilizacije, ostavljajući za sobom sve one naslage „azijskog“, inertnog i zaostalog iz rubnog dela Evrope odakle je krenuo, putopisni subjekt, paradoksalno, očekuje da će upravo tamo kuda ide, na krajnjem odredištu u Aziji, pronaći tu istu dimenziju „evropskog“, sada već višestruko potenciranu utopijskim. Iz činjenice da bi putovanje kroz prostor trebalo da bude okončano u nekom potpuno novom modusu vremena jasno proizlazi da ovde imamo posla sa figurom putnika-hodočasnika, koga na kraju putovanja čeka preobražaj. Putopisac ne putuje u neki realni, konkretni grad već se podvrgava svojevrsnom procesu duhovnog očišćenja i uzdizanja. Kao što nekada za sv. Avgustina nije bilo nikakve sumnje da se „jedin pravi grad svetaca nalazi na nebu“ iz tog razloga što su i sveci (slično kao i ljudi) neka vrsta večitih hodočasnika i nedovršeni bića, te i oni „kroz vreme hodočaste ka Večnom carstvu“, tako isto za modernog doktrinarnog putnika, poput Krleže, krajnja destinacija leži u plavičastim izmaglicama utopije, u prostoru imemorijalnog i neslučenog, u nekoj *budućoj* Moskvi. Zato je i njegovo polje interesovanja od početka usmereno, u prvom redu, na javni prostor grada, na ulice, trgove i pozorišta, na mesta masovnih okupljanja i mitinga (jer se tu održavaju liturgijski obredi), ne i na privatnost doma (u oblasti sakralnog ljudski stanovi su tek mesto za odmor i predah ili za spavanje). Iz njegove knjige čitalac može sačiniti vrlo detaljan inventar moskovske ulice, no ne i steći sliku o enterijeru stanova iza fasade. U krupnom planu, pred čitaocem se otvara urbani pejzaž Moskve, kao snimljen širokouganom okom pokretne filmske kamere, a na svakom koraku vidno polje biva perforirano nametljivim znacima novog doba u vidu parola, girlandi, trasparenata, crvenih barjaka i sveprisutnih reprodukcija Lenjina. Prepliću se i stapaju plakati i grafikoni vezani za planove sveruske elektrifikacije, rastu uvis dimnjaci fabrika i visokih peći i u svemu tome se za putnika-hodočasnika iskazuju nesumnjivi znaci akceleracije epohe, potvrda snažnog dejstva gravitacije budućnosti. U čitavom *Izletu* samo na jednom mestu ispod piščevog pera ostaje zabeležen trag o pogledu bačenom u nečiji stan. Dešava se to noću, kraj Katedrale Vasilija Blaženog, gde kroz osvetljene prozore nepoznate kuće Krleža s ulice baca pogled unutra i prenosi ono što vidi, a narativ najednom dobija ispovedni, lični ton: „Piju u rupi čaj bradati ljudi i živo mašu rukama. Mlada, plava žena je ustala i izlila lavor vode na ulicu. Tišina. U daljini se čuje voz. Jedno pseto glode pokraj mene u tmjni kost“ ■

Integralna verzija teksta na www.elektrobeton.net

analogije, površni kritičaru!). Biste drže u šahu „spomenik crnom kralju“ (Koji je to crni kralj? Pa smrt, nezalico, ta što rinta preko noći kao bedinerka po stanovima spavača. Aha, metafora, razumem. Ali metafora čega, koje to smrtotvorne moći? I kako to ostale figure-spomenici drže smrt u šahu, čime i zašto? Čuj, kritičar, ne tupi, ne uništavaj čar šahovskog nokturna – ovo je poezija).

Sledi cela pesma „Devojke na biciklima“:

Da ih vidi, Pitagora bi bio presrećan,/ mlade i snažne, usklađuju pokrete tela/ sa pravilnim kružnicama točkova i pedala./ upoređuju geometrije i dokazuju preciznost/ mladosti, rađanja i prirodnih stihija.

Ne znam za Pitagoru, ja nešto ne grcam od sreće. Kako se to usklađuju pokreti tela sa kretanjem točka, sem na jedini mogući način: okretanjem pedala. Istina, kao stari&iskusni nevozač, par puta mi se desilo da mi patika zaleti u točak a ostatak tela automatski završi u „znakovima pored puta“. Ali tada nisam znao za Pitagoru, Živanovića i usklađivanje pokreta tela sa geometrijom točka. „Upoređivati geometrije“ – maestralna sintagma. „Dokazivati preciznost mladosti, rađanja i prirodnih stihija“ – dabl maestralno; semantika se roji kao brojčanik na fliperu. Eto ti šta je poezija, šta se sve može izvući iz običnog pedalanja: mladost, rađanje i prirodne stihije. Ovo ni DJ Danilov nikada nije radio.

BEZRAZLOŽNI ZLOČIN

A sad kvintesenca (užasa): pesma „Aušvic“.

Bilo je potrebno da bude tako,/ bez razloga, bez smisla;/ da ima razloga, to bi bio zločin; ne može se to opravdati razlozima. Bilo je potrebno to uraditi,/ tek da bi bilo urađeno,/ da bismo bili spremni/ za neko mračnije doba, da bismo pouzdano znali/ da čovek, ipak, to može.

Poezija posle Aušvica definitivno nastavlja da postoji. Kao i čovečanstvo. Kao i sećanje, kao i poricanje holokausta, kao i preteća avet nacizma. Pitanje je samo zašto se doticati te teme, ima li se šta novo suvislo reći.

Opsežna studija Danijela Goldhagena *Dobrovoljni Hitlerovi dželat* pokazala je da ima. Autor tvrdi da je većina građana nacističke Nemačke (ali i okupiranih područja) znala za holokaust, da ga je i podržavala i aktivno sprovodila u delo, bez ijednog čina masovnog protivljenja ili pobune. On tvrdi da je ideologija antisemitizma vekovima unazad tako duboko prodrila u evropske političke ideologije da je nacizam eksploatisao i radikalizovao nešto što je postalo deo tradicije. Filosemitizam se od antisemitizma razlikovao samo po metodi ali ne i predrasudama, a cilj mu je bio da Jevreji dobrovoljno prihvate punu asimilaciju u nemačko društvo. Goldhagen zaključuje da je antisemitizam u nemačkoj kolektivnoj svesti od Jevreja već proizveo demonsku figuru arhineprijatelja, što je holokaust svelo na tehnologiju deratizacije (nešto neugodno, ali u krajnjoj liniji neizbežno i korisno).

Dakle, „razloga“ u smislu motiva ili uzroka holokausta je bilo, kao što razlozi postoje i za ratne zločine 90-ih. Razlog nije opravdanje. Reći da je zločin učinjen „bez razloga“, to znači da je učinjen u afektu ili kao apsurdan čin po nadrealističkom receptu (u Sartrovoj priči, čovek sa pištoljem izlazi na ulicu i počinje da puca nasumice). Ipak, i sam Živanović a posteriori nalazi mračan istoriozofski razlog za holokaust: da bismo pouzdano postali svesni da su ljudi sposobni za zločin takvih razmera. Ali, to smo znali i ranije. Holokaust nije bio prvi genocid u ljudskoj istoriji, a nije ni jedini totalitaristički mega-zločin u 20. veku. Ne znam za kakvo „mračnije doba“ holokaust može da nas učini spremnim. U zbiru, tema je

uzeta olako i sterilno. Poezija zahteva promišljenost pre nego oprez, a uz eventualnu provokaciju – odgovornost.

*

Iz zbirke *Astapovo* može se odabrati 5-6 solidnih pesama, no nepovoljan sud stoji. Nikola Živanović je u isti mah reprezent i doboroljna žrtva aktuelne srpske pesničke scene sa kojom deli: zakržljalog tematskih horizonata, neotpornost na patetiku, uhvaćenost u stupicu intimnih uskraćenosti i žalosno odsustvo svesti o epohalnim turbulencijama ■

Integralna verzija teksta na www.elektrobeton.net

ŠTRAFTA

Piše: Predrag Čudić

UVOD U MIŠU STANISAVLJEVIĆA

Neverovatno je koliko si nepotreban

*Koga nema - bez njega se može
I suzdržanost - čija je veća?*
M. Milišić

SUVIŠNI PESNIK

Četrdeset godina uporno me prati prvi stih jedne Stanislavljevićeve pesme iz 68. *Neverovatno je koliko si nepotreban...* Prošlo je gotovo pola veka otkad se neočekivano nov, sasvim nov javio taj stanislavljevićevski suvišni čovek u vremenu socijalizma sa ljudskim likom, kada je čovek bio naše najveće bogatstvo. Pesma je objavljena u *Studentu*, 1968. (Tu pesmu on kasnije nije uvrstio ni u jednu svoju knjigu. Preštampana je u Izabranim delima 2004. godine u izdanju *Republike*.) U mom jednosezonskom 68-9. uređivanju poezije u *Studentu* pokrenuo sam jednu *problematičnu*, sasvim rableovsku rubriku *Antologiju prdonja*. Tu su svoje zasluženno mesto našle neke pesničke veličine onog doba; bili su to neki dobri znaci, za kratko, osvojenih sloboda i donkihotovskih pokušaja velikog spremanja tekuće pesničke scene. *Avaj, i tisuću puta avaj*, već posle nekoliko brojeva usledili su takozvani *pritisci odozgo* koje i najliberalniji studentski krugovi u Redakciji, *nisu mogli izdržati*. Posle stihova danas sasvim zaboravljenog pisca D. Kostića, urednika *Politike*, o tome kako pesnički subjekt *zaslužen ispašta jer je izabrao orah umesto naranče*, dakle, kako se opredelio kao svaka junačina za tvrdoću, a ne za mekoću, boju, miris i ukus, „moja“ *Antologija* je ukinuta. Pesme za *Student* sam tražio sa predubedenjem. Stanislavljevićevi stihovi mi se nisu tako žestoko urezali u sećanje zbog toga što sam objavljivao *svoje* pesnike, što sam bio mlad i što sam lako pamtio dobre stihove, nego zato što je poruka pesme toliko istinita da se ne može odbolovati. I, eto, prošlo je toliko vremena, a još nisam otkrio adekvatnu vakcinu, a vakcine su tako u modi, još nisam otkrio imunitet, na Mišine ubitačne stihove. Sav šezdesetosmaški polet i sebe u tome video sam baš tako, njegovim očima: *Neverovatno je koliko si nepotreban / I kako za to niko ne mari / I kako se kad neko ode / Malo menja u celoj stvari...*

PARALELNE BIOGRAFIJE

Šta je to što su gotovo istovremeno i gotovo istoznačno pisali M. Milišić i M. Stanislavljević? Eto, posle 19 godina od Milišićeve pogibije i 5 godina od smrti M. Stanislavljevića to je još uvek gola istina, istina koja prati njihovu književnu sudbinu, to davno *predosećanje budućnosti* koja nas sve stiže i kažnjava. Paralelne biografije? I sad bi paralelne biografije, taj antički recept komparativnog svedočanstva vremena, bile veoma zanimljiva metoda osvetljavanja života dva generacijska druga, tako značajna a tako vulgarno skrajnuta pesnika. Milišić je govorio da bi najradije bio prošnjak pred crkvom, gde bi preciznije od apotekarske vage merio ljudsku dobrotu, hrišćansko milosrđe. Stanislavljević je na Buleveru revolucije prodavao svoje, u estetičkom smislu revolucionarne ramove za slike, čija se ružnoća mogla meriti samo najružnijim slikama vremena koje živimo. Bilo je tu i drugih rukotvorina od drveta, *neverovatno nepotrebnih*, za razliku od njegovih jezičkih tvorevna. Gde su Milišić i Stanislavljević na vrednosnim lestvicama srpske književnosti? Nigde, neverovatno je koliko su nepotrebnii, i neverovatno je koliko ih nema. Godinama unapred oni su to sasvim jasno videli i sa neverovatnom gorčinom saopštili sebi i drugima. Da li je to saznanje lako obznaniti? Zamislite pesnika akademika koji bi to izustio. Oni, zapravo, danonočno poju: *neverovatno je koliko smo neosporni*. Jer, nezamislivo je pesniku-akademiku, koji se u principu bavi *izviškom* metafizičkog ognjišta, božanskim zakonima postojanja naciona, da dovodi u pitanje svoju sliku u ogledalu. M. Stanislavljević, brilijantni majstor srpskog jezika, konstatuje, smešta u tri katrena, ispostaviće se kasnije i potvrditi tokom njegove

života, najsnažnije saznanje o svojoj ulozi u svetu. On živi svoj život na margini pišući najsajnije komentare onog groznog vremena. Naravno, njegov stil života, a to se ipak mora nazvati stilom, bio je samo njegov izbor. Teško da bi to neko drugi i mogao, to je nemoguće imitirati. Takav nepotkupljiv čovek drugog izbora nije mogao imati, jer drugog izbora za njega i nije bilo. On nije trpeo lažno predstavljanje. Zapitajmo se kakav smo mi to svet kad za takvog jednog čoveka, koji je gotovo sve čega se dotakao pretvarao u žeženo zlato jezika, izbora nije bilo. *Ukleti pesnik* - fraza za nikad dovoljno prezreni kičeraž udžbenika književnosti. Kad hoće da izbegnu, zbog obaveznog optimizma na-

stave, prave razloge društvenih nepravdi, sveopšte averzije prema pojavi svakog istinskog talenta, onda doktori za lepo potegnu tu čarobnu formulaciju - *ukleti pesnik*.

BUVLJAK NOVIH VREDNOSTI

Sedeo je na Bulevaru, nudio svoje rukotvorine od drveta pokazujući svojim izborom posla i mesta, doslednost jednog osećanja koje ga nije ostavljalo spokojnim. Neverovatno je da se može ponoviti, čak i kod nas, u istoriji slična sudbina. Buvljaka će i dalje biti na Bulevaru, zvao se on Bul. revolucije ili Bul. kralja Aleksandra. Kod nas je sve buvljak, buvljak je drugo ime ovog podneblja. Na njemu se nudi *second hand* politika tzv. *novih vrednosti*, odnosno politički otpad. Stara garda bi da nam proda nove vrednosti. Nova muzika, pevaljke stare. Sve češće mi se čini da posle našeg turbo folka, kao prirodni nastavak te umetnosti, mora uvek doći do nove makljaže noževima. Da li će se u budućnosti ponoviti sud-

bina M. Stanislavljevića? Šta ako je to naša zakonitost? Šta ako i ubuduće takvi pisci budu nalazili jedino moguće sklonište po buvljacima, na dnu, u *srcu svog naroda*? Taj narod na buvljaku Bulevara ga nije čitao kao što ga nisu čitali akademici, ne daj bože, profesori ili drugi znalci i procenitelji. A on je savršeno miran i *neverovatno nepotreban* pravio neverovatne ramove za slike i druge neverovatne stvarčice od drveta, i u međuvremenu je pisao. I danas posle pet godina on, neverovatno nepotreban, sa prastarom istinom o nama samim, kao sa rendgenskim snimkom o jadima srpske duše, iznova, iznenadno i neponovljivo svojom istinom golica silne oklopnike bez mane i straha, oklopnike vizija o propasti srpskog

carstva i političke kurentnosti date situacije. Da, ali mi smo ljudi saborni, mi kao zajednica, kao organizovana jednorodna zajednica ne podnosimo ni prisenu istine o svojoj nepotrebnosti. Nađu se i danas neki *apsolutni početnici* koji tu i tamo lamentiraju nad njegovom sudbinom (*Kakav pesnik, a bez posmrtnih počasti! Kakava nepravda!*)

CRV KAO OMEGA

Početakom šezdesetih, Stanislavljević je bio jedan od prvih među nama koji je osetio da se više nema šta reći na način kako je to činio Miljković. Zarazno popularan posle smrti, Miljković je stvorio toliko sledbenika da je svaki drugi pesnik bio srpski Heraklit, a to je sve skupa bilo, kako je i sama jedna njegova knjiga poručivala, *vatra i ništa*. Stanislavljević je nenametljivo, ali uporno tražio novi put. Generacijski drugovi skloni patetici i pre svega poeziji kao posebnom vidu retorike nazivali su ga *pesnikom svilopreljom*, ali baš ta svilena nit uvek pomalo introvertovanog, u svilu učaurenog Stanislavljevića, stvorila je neka izuzetno vredna ostvarenja. Nije mi ni sad teško da se setim onoga što ostane u sećanju posle prvog čitanja: *Niko mi više ne vrati / ranog mezimstva dom! / Osvrćem se za njim / kao za vodopadom...*

Lirika, po shvatanju veoma popularnih estradnih pesnika je visoka bolest, koja se govori na sav glas, njene poruke dopiru daleko i zabadaju se u najdeblje uvo, krajnji cilj je, dakle, debelo uvo, lirika ruši barijere, to je voz bez šina, bomba ili mina, lirika kao rika. Na sve to Stanislavljević kaže: *Ali i za nj čujem / da slabi uveliko / gle crva što omegu naziva / svojom vernom slikom*. Drugi su urlali, zapevali, bugarili, kukali, lelekalili, drugi nisu hteli dalje od zavičaja, tek pobegli iz Vilov dola, tek bacili veslo u trnje. A on je pisao: *Koliko sutra konačno / nekud ću da se denem... / Tek u omegu zgrčen / crv može da krene*.

Gle crva što omegu naziva svojom vernom slikom. Tako bi nekako, sasvim prirodno, ne sa alfom nego sa omegom, trebalo završiti ovih nekoliko napomena mog veoma, veoma ličnog uvoda u M. Stanislavljevića. Dakle, moje uvodno putovanje u M. S. valja završiti, kao što nam logika nalaže, *crvom kao omegom i omegom kao crvom* ■

Integralna verzija teksta na www.elektrobeton.net

BETONJERKA
POLUMESECA

Ako budemo morali da biramo između Kosova i Evrope, izabraćemo Kosovo. A i ako ne budemo morali.

Jeremija Wolf

VREME SMRTI I RAZONODE

lirika u toke

Piše: Predrag Lucić

ČUJ: MARKALE! I ČUJ: SREBRENICA!

(iz haške beležnice Radovana Karadžića)

Sudija mi Markalama preti,
Ja mu kažem: „Jevtina li trika!
To se ne da odjednom razneti,
Sva pijaca i čeljad tolika!“

Glup sudija ne ume da shvati
Da ne ide to iz jednog šuta,
Pa me pita kako mogu znati,
Ja mu kažem: „Probo bezbroj puta!“

Onda na red Srebrenica stiže,
Mrk sudija, ko da čita vesti,
Ja mu kažem: „Mujo mrtve diže
Da ih sve u isti grob premesti!“

Glup sudija ne shvata šta čuje,
Otkud ja znam ko je koga digo,
Ja mu kažem: „Ne znate vi Muje,
Samo ja znam gde sam kojeg stigo!“

Glup sudija, a tužilac tupav,
U mene se zagledala oba...
„Šta gledate?! Beše poso čupav
Sto hiljada terati do groba,

I pedantno voditi računa
Gde i koga poneti na duši,
Glava mrtvih ko sva Bosna puna,
Samo što mi ne krenu na uši!

Svi krenuli da ruju po glavi,
Pa o misli sapliču se žive...
Ko da svakog u svoj kontekst stavi,
Da ga vrati iz grobnice krive?!

Zato niko nemoj da me pita
Za taj detalj zvani Srebrenica,
Jer je moja glava celovita,
Nedeljiva masovna grobnica!“

KNJIGA ŽALOSTI

- Otišao je večni dečak koji je, kao i svaki dečak, voleo da malo opali iz vrelog topa po Sarajevu.
Mantija Nečković-Kecman, nacionalni bard i čerolog
- Beograd je Momi Kaporu bio centar sveta, jer je u njemu živeo Slobodan Milošević i skrivao se Radovan Karadžić.
Gandra Đilas, platanolog i kaporolog
- Kapor je poput mitskog kralja Mide, sve što dodirne pretvarao u tozla. Sreća moja da sam homofobičan i ne volim da me pipkaju muškarci bez brkova.
Rajko Otrov Nogo, senator u rasejanju
- Momo je za mene predstavljao sam život. A život je precenjen.
Lošmi Šubarić, slikar karadžićevske inspiracije
- S velikim majstorstvom je pisao o napornom miru i poslednjim ratovima u kojima smo se pošteno odmorili od mira. Do sledećeg odmora!
Zlobica Ćosić, otac i majka nacije
- Momo je donosilac zapadnog duha u Beograd, poglavito onog koji je vladao Evropom od '33 do '45.
Dragan Uvlakićević, književni zadrugar
- Postoje dva Kapora: pisac proze u trapericama i vatreni nacionalista. Ne znam zašto ih ljudi stalno brkaju.
Kvasa Čavković-Pečat, podvojena ličnost
- Momo Kapor je bio dete koje se neprekidno igra. Omiljeno igralište mu je bilo na Palama.
Blatko Tobižović, sociolog u trapericama

BLOK BR. V

Rašid: Primeri

BULEVAR ZVEZDA

Piše: Redakcija **Betona**

ARSIĆ-BASARA, SVETOMIR

ARSIĆ-BASARA, Svetomir (selo Sevac, podno Šar-planine, 15.5.1928), mitingaš, vajar, akademik. Umetnik sa Kosova. Učesnik je NOR-a. Umetničko obrazovanje je stekao u Nišu i Beogradu, gde je diplomirao 1958. na Akademiji za primenjenu umetnost. Godine 1961. dobio je Pokrajinsku Decembarsku nagradu koju će vratiti 1987. u znak protesta „protiv albanskog nacionalizma i nasilja nad srpskim življem u pokrajini“. Kao umetnik, Basara je uvek bio vezan za rodno tle. Na početku njegovog umetničkog rada, dominiraju porodični portreti kao i zavičajni motivi (*Fruša sa Šare*). Njegova karijera se razvija stabilnim tempom. Basara dobija sve relevantne pokrajinske i strukovne nagrade za umetnost. Tih godina, izlaze na grupnim i samostalnim izložbama u zemlji i inostranstvu. Međutim, od skulpture *Hirošima* (1975) nešto počinje da se događa sa Basarinim stvaralaštvom. Kako sam kaže, odjednom počinje da ga interesuje kataklizmična sudbina srpskog naroda na Kosmetu. Nakon tog zaokreta, Basara je izabran za dekana Akademije umetnosti u Prištini. Budući sve ugroženiji, Basara postaje nacional-angažovani umetnik. Njegove skulpture poprimaju militantne forme oličene u angažovanoj ciklusu čosićevske provenijencije iz 1983. (*Dedin partner iz Kumanovske bitke* (top), *Topovi Alekse Dačića*). Slede godine sve snažnije recepcije Basarinog dela u beogradskim krugovima. O njemu pišu Đorđe Kadrijević, Nikola Kusovac, Zoran Markuš i Jovan Despotović. Ciklus *Oklopnici cara Lazara* kritiku ostavlja bez daha. Ipak, 1988. godina bila je prelomna za ovog kosovskog umetnika. Njegov angažman prevazilazi vajarski medij i on na mitinzima, najpre u Titogradu a potom na beogradskom Ušću, počinje da agituje za *srpsku stvar*, a protiv „genocidnih težnji kosovskih Albanaca“. Skup u Titogradu su mediji okarakterisali kao događaj koji bi mogao imati „ozbiljne političke implikacije na političko-bezbjednosnu situaciju u Titogradu i Crnoj Gori“, dok je „veličanstven skup u Beogradu“ ostao bez presedana u novijoj nacionalnoj istoriji. Sledeće godine je Basara to osećanje plastično izrazio u svojim skulpturama *Obretenje glave cara Lazara* i *Verhovni vožd*. Pošto je snažno grundirao svoj ulazak u SANU, godine 1990. je testno istupio iz Kosovske akademije nauka i umetnosti. Basara je postao redovni član SANU 31. maja 1994. Tom prilikom je izložio skulpturu *Car Dušan Silni* i održao pristupnu besedu simptomatičnog naslova „Na tragu porekla“. Basara je prvi put penzionisan 1995. Međutim nikada nije prestao da radi za otadžbinu. Inspirisan bombardovanjem 1999, nastao je njegov ciklus (*Ne)milosrdni anđeo*. Potom je stigla i zaslužena nacionalna penzija. Bista Slobodana Jovanovića na Pravnom fakultetu u Beogradu je Basarinih ruku delo. Na parlamentarnim izborima 2003, Svetomir Arsić Basara se pojavio na listi Demokratske alternative, pod sloganom „Kad je teško – Čović“ ■